

## Vladas Simutis: „Švėkšnos miestelio puošmena – XIX a. klestėjusi grafų Pliaterių dvaro sodyba“



Švėkšnos dvaro sodybos fragmentai: vila „Genowefa“, parko takas, deivės Dianos skulptūra tvenkinio saloje, atkurta parko vaza. Fotografas Bonifacas Vengalis. 2024 m. vasara

### Švėkšnos dvaras XVI–XVII a. ir jo šeiminkai

Prie Šalnos upelio buvęs Švėkšnos dvaras pirmą kartą rašytiniuose šaltiniuose (Švėkšnos bažnyčios įkūrimo akte) paminėtas 1509 m. gegužės 21 dieną. Tada šio dvaro valdos ribojosi su Rietavo, Pajūrio tįjūnijomis, karališkąja Gardamo žeme, Prūsija. Dvarą valdė Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės didikas Mykolas Kęsgaila. Didikams Kęsgailoms Švėkšna priklausė iki 1569 metų.

Spėjama, kad 1569 m. Žemaitijos seniūno ir Trakų kašteliono Stanislovo Stanislovaičio Kęsgailos (1503–1532) ir Onos Kiškaitės vienturtė dukterė ištekėjo už Lydos pakamario (nuo 1593 m.), Mstislavlio vaivados (nuo 1596 m.), Vitebsko vaivados ir Suražo seniūno Jono Zavišos (apie 1550–1626),

kuriam kaip žmonos kraitis atiteko Švėkšnos dvaras.

1569–1624 m. Švėkšnoje šeiminkavo didikai Zavišos. 1601 m. tuo metu Švėkšną valdęs Zaviša buvo gavęs pavedimą parinkti vietą šiuose kraštuose numatomai statyti piliai. Jis pasirinko Švėkšną, todėl XVII a. pr. šios gyvenvietės prieigas buvo pradėta stiprinti: buvo užtvėnti Švėkšnos ir Šalnos upeliai, pradėti kasti pylimai. Vis dėlto sumanymas šioje gyvenvietėje pastatyti pilį nebuvo realizuotas.

Spėjama, kad 1624 m. Švėkšnos dvarą nusipirko Pajūrio tįjūnas Krišpinas Kiršenšteinas II (apie 1592–1639), kuris 1617 m. buvo vedęs Oną Šemaitę (apie 1565–?) ir gyvendamas su ja santuokoje susilaukęs vienintelio sūnaus Jeronimo, kuriam Švėkšnos dvaras atiteko po tėvo mirties. Jeronimas

(Nukelta į 68 p.)



Švėkšnos grafas Steponas Emerikas Leonardas Pliateris (1799–1864). Fotografas nežinomas. Nuotrauka iš RKIC archyvo

buvo labai veiklus ir sumanus žmogus, puikiai tvarkė dvaro ūkio reikalus. Jo valdymo laikotarpiu čia pradėjo veikti tuo metu Žemaitijoje vienintelės popieriaus dirbtuvės, buvo įsteigta stiklo gamykla, veikė ir parako dirbtuvė, vilnų karšykla, lentpjūvė, plytinė. 1630–1640 m. Švėkšnos dvaro gaminiams žymėti jau buvo naudojami vandens ženklai su Krišpinų šeimos herbu. Tokių popierių tiekėdavo net Žemaičių pilies ir žemės teismams.

1644 m. Švėkšnos dvaras perėjo baronienės Kotrynos von den Denhof žinion. Ji Švėkšnoje negyveno, dvaro reikalus čia tvarkydavo jos paskirtas vietininkas. 1664 m. dvarą paveldėjo G. Denhofas.

1695 m. Švėkšną nusipirko Žemaičių kaštelionas Vilhelmas Eustachijus Grotusas.

XVIII a. pr. Švėkšnos dvaras už skolas buvo parduotas grafams Oginskiams. Jie Švėkšną valdė 1721–1766 metais.

1766 m. gegužės 22 d. Vilniaus vaivada Mykolas Kazimieras Oginskis Švėkšnos dvarą kartu su jam priklausiusiais visais ūkiais ir Žemaitijoje buvusiomis vaivadystėmis už 714 tūkstančių lenkų aukšinių pardavė iš Livonijos kilusiam grafui Vilhelmui Jonui Broel Pliateriui. Pliaterių giminė Švėkšnoje šeiminkavo apie 200 metų (iki 1944-ųjų).

Grafai Pliateriai – XVIII–XIX a. didelę įtaką Lietuvos kultūriniam ir politiniam gyvenimui turėjusi giminė. Ji save kildino iš Šveicarijos Broel apylinkių ir Vokietijos Vestfalijos žemių, pasirašinėdavo Broel Pliateriais. Šios giminės kilmingumą liudija jos herbas: per aukso spalvos skydą skersiai eina trys raudonos juostos.

Grafų Pliaterių valdymo metais dvare lankydavosi daug aukšto rango svečių, Pliaterių giminaičių. Dalis jų čia atvykdavo pamedžioti. Medžioklė buvo visų Švėkšnos dvarininkų pomėgis ir privilegija. Tam, kad tos medžioklės būtų sėkmingos, Švėkšnoje buvo užveistas tvora aptvertas žvėrynas, kuris užėmė 70 ha ploto. Čia augindavo briedžius, stirnas, fazanus, kitus žvėris ir paukščius.

1820 m. grafas Jurgis Broel Pliateris (prieš 1750–po 1825), kurio žmona buvo kunigaikštaitė Karolina Giedraitytė Broel Pliaterienė (1770–1820), Švėkšnos dvarą (tada jis apėmė beveik visą Švėkšnos valsčių) padalijo keturiems savo sūnams: Švėkšną gavo Steponas Emerikas Leonardas Broel Pliateris (1799–1864), Vilkėną – Pranciškus Broel Pliateris (1798–1867), Gedminaičius – Jurgis Jonas Vincentas Broel Pliateris (1810–1836), kuris rašytiniuose šaltiniuose dažnai klaidingai minimas Jurgio Konstantino vardu, Stemples – Kazimieras Konstantinas Broel Pliateris (1807–1872). Taip vietoje vieno Švėkšnos dvaro atsirado keturi dvarai.

Švėkšnos dvaro sodyba – pačiame miestelio centre, šalia „Saulės“ gimnazijos ir Švėkšnos neogotikinės Šv. apaštalo Jokūbo bažnyčios

### Vilos „Genowefa“ istorija

Grafams Pliateriams pradėjus valdyti Švėkšną, dvaro šeiminkai ir jų vaikai gyveno XVIII a. pastatytame neišvaizdžiamame, mediniame vieno aukšto name (palocijuje). Jis, kaip ir keletas kitų dvaro sodybos pastatų, stovėjo jos vakarinėje dalyje, prie pat pagrindinės parko alėjos. Namas buvo gana erdvus, bet fasadas nereprezentatyvus. Prie prabangos pratusiai archeologo, visuomenės veikėjo, aukštas pareigas caro rūmuose Sankt Peterburge ėjusio grafo Adomo Alfredo Gustavo Broel Pliaterio (1836–1909) žmonai Genowefai Puslovskai Broel Pliaterienei (1852–1935) toks namas svečių priėmimui, pokyliams, kurie tada čia taip pat vykdavo dažnai, Pliaterių rengiamoms „majovkoms“ atrodė nebetitinkamas. Ji paprašė savo vyro parke pastatyti naują prabangų nedidelį rūmą – dvaro vasaros rezidenciją. Grafas mylėjo



XX a. pr. arvirukas, kuriame atspausdinta Švėkšnos dvaro vilos „Genowefa“ nuotrauka; senasis Švėkšnos dvaro ponų gyvenamasis namas (jis nugriautas 1952 m.). Fotografai nežinomi. Nuotraukos iš Onos Norkutės archyvo

savo žmoną ir jos prašymą išgirdo – ampyro stiliaus vila „Genowefa“ (*Willa „Genowefa“*) buvo pastatyta 1880 metais. Grafiene gyventi į Švėkšnos dvarą persikėlė tik 1910-aisiais.

Ši vila nedidelė, bet jauki, vidaus puošyba nutekia romantiškai. Grafų Pliaterių laikais čia būdavo daug meno kūrinių, vykdavo puotos ir kiti suėjimai. Patys grafai, kaip ir anksčiau, gyveno senajame dvaro palociuje, ten buvo saugoma ir didžioji dalis jų turėtų meno kūrinių, turtinga biblioteka, šeimos archyvas, daug vertingų rankraščių.

Pastačius vilą, apie ją pasodinta retų medžių, augalų, šalia iškasta tvenkinys.

Vyru mirus, Švėkšnos dvaro šeimininkė 1910–1912 m. buvo našle likusi jo žmona – grafiene Genowefa. Tuo laikotarpiu ji daugiau laiko praleisdavo Paryžiuje, kuriame turėjo savo butą. 1912–1940 metais dvaru rūpinosi Adomo ir Genowefos sūnus pulkininkas Jurgis Felicijonas Broel Pliateris (1875–1943). 1912 m. rugsėjo 4 d. jis vedė Vilkėno dvarininko grafo Aleksandro Konstantino Mykolo Broel Pliaterio ir Marijos Ciechanovaitės dukrą (savo pusseserę) Janiną Broel Pliaterytę (1890–1940). Tada Vilkėno ir Švėkšnos dvarai buvo sujungti.

Jurgis ir Janina Broel Pliateriai plačiai garsėjo savo išsilavinimu, geru skoniu ir mecenatyste. Jie Švėkšnos bažnyčiai padovanojo Šveicarijoje nupirtą bokšto laikrodį, parke įkurdino skulptūras „Diana“, „Saulės laikrodis“, kitoje gatvės pusėje – išraiškingą, miestelį nuo gaisrų saugojusio „Šv. Florijono“ skulptūrą.

Kai prasidėjo Pirmasis pasaulinis karas, Švėkšnos grafai Broel Pliateriai pasitraukė į Rusiją. Karo laikotarpiu jų dvare šeimininkavo vokiečių kariškiai, buvo sunaikinta keletas dvaro sodyboje stovėjusių pastatų, taip pat ir grafų įveistas žvėrynas.

Į Švėkšną grafai Pliateriai grįžo jau pasibaigus

1923 m. Lietuvoje vykusiai Žemės reformai, kurios metu apie 98 proc. Švėkšnos dvaro žemių buvo nacionalizuota, išdalyta bežemiams, mažžemiams, savanoriams ir kt. Vila „Genowefa“ tada buvo nuomojama Švėkšnos gimnazijai. Nepaisant to, kad Pliaterių dvaro valdos buvo stipriai apkarpytos, grafai buvo lojalūs naujajai Lietuvos valdžiai. Jie po 1925 m. Švėkšną nusiaubusio gaisro dalį dvaro sodybos žemės paskyrė naujos gimnazijos statybai.

Kai grafiene Genowefa Puslovskia Broel Pliaterienė 1935 m. mirė, jos sūnus Jurgis Felicijonas Broel Pliateris (1875–1943) mamos bute Paryžiuje buvusią dailės kolekciją parvežė į Švėkšną. Tada grafų Broel Pliaterių namai tapo tikru meno lobynu.

Grafo Jurgio Broel Pliaterio šeima iš Švėkšnos dvaro sovietų buvo išvaryta 1940 metais. Tų pačių metų rugsėjo 9 d. mirė grafiene Janina Broel Pliaterienė, o jos vyras Jurgis Broel Pliateris 1941 m. birželio 14 d. buvo ištremtas į Sibirą. Ten jis, netoli Syktyvkaro, po pusantrų metų išsekęs mirė.

1941-aisiais Švėkšnos dvarą sovietai nacionalizavo. Kurį laiką jame šeimininkavo pasieniečiai. Jie sodybos parke sukurtame lauže sudegino dvaro archyvą. Dalį dvare likusių nesunaikintų vertybių ano meto valdžios įgalioti kultūros ir istorijos vertybių žinovai spėjo išgelbėti (aprašyti ir išgabenti į Telšiuose veikusį Žemaičių muziejų „Alka“). Žinoma, kad iš Švėkšnos tada ten pateko 48 meno kūriniai.

Antrojo pasaulinio karo metais dvaras taip pat patyrė įvairių negandų, jo parko partertyje, priešais vilą, net atsirado kapinės – čia buvo palaidoti sovietų kariai, pastatytas antkapinis paminklas (po Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo parke buvę karių palaikai perlaidoti Švėkšnos kapinėse, o parko partertyje atkurta grafų Pliaterių laikais jų vietoje

(Nukelta į 70 p.)



Grafienė Laimė Felicija Broel Pliaterienė restauruotoje vilos „Genowefa“ pirmojo aukšto menėje. 2008 m. Nuotrauka Danutės Mukienės

buvusi vaza ir gėlynai).

Po Antrojo pasaulinio karo nacionalizuotoje vi-loje „Genowefa“ veikė kultūros namai, biblioteka, antrajame aukšte – apylinkės vykdomasis komite-tas, pagrindinėje salėje rodydavo kiną, tam tikslui vienoje iš terasų buvo pastatyta kino aparatinė. Dalis patalpų kurį tai laiką naudoti ir kaip gyventojų bu-tai. Nepaisant to, kad tikrųjų rūmų šeimnininkų čia nebuvo, tuo laikotarpiu pastatas nebuvo labai nu-siaubtas, vilos viduje išliko dalis jo papuošimų (kai kur rasti užtapyti). 1964 m. vila restauruota.

### Dvaro sodybos paveldėtoja grafienė Laimė Felicija Broel Pliaterienė Švėkšnoje

Lietuvai atkūrus nepriklausomybę, Švėkšnos dvaro sodyba ir joje buvę pastatai 1993 m. sugrą-žinti teisėtai jų paveldėtojai – Janinos ir Jurgio Broel Pliaterių sūnaus – teisininko, teisės istoriko, sociologo, grafo Aleksandro Adomo Broel Pliate-rio (1913–1997), kuris mirė Vašingtone, žmonai–Vašingtone tada gyvenusiai ir dirbusiai filologei, pedagogei, bibliotekininkei grafienei Laimei Feli-cijai Verešilkaitei Broel Pliaterienei (1921–2015).

Aleksandras ir Laimė susituokė 1943 m. liepos 1 d., vėliau gyveno Švėkšnoje, o Antrojo pasaulinio karo pabaigoje, priartėjus frontui, 1944 m. spalio 8 dieną kartu su Laimės mama bei sesers šeima pasi-traukė iš Lietuvos. Grafai Pliateriai kurį laiką glaudė-si Vokietijoje, o 1949 m. Aleksandras Broel Pliateris, jo žmona Laimė Felicija bei jos mama įsikūrė JAV. Gyveno Čikagoje, o vėliau persikėlė į Vašingtoną. Mirus vyrui, grafienė Laimė pasirūpino, kad jo pa-laikai būtų parvežti į Lietuvą. Jie 1998 m. palaidoti Švėkšnos bažnyčioje, šalia grafo Aleksandro senelio Adomo Broel Pliaterio amžinojo poilsio vietos. Apie tai nurodyta ir memorialinėse lentose, kurios pritvir-tintos prie bažnyčios sienos pietvakarinio fasado.

Kai Švėkšnos ir Vilkėno dvarų sodybos atiteko L.F. Broel Pliaterienei, ji, kad ir daugiausiai laiko pra-leisdavo Vašingtone, kur dar dirbo, nuolat rūpinosi Švėkšnos dvaro ir Vilkėno dvarų sodybomis, 2004–2008 m. restauravo vilą „Genowefa“ (jos išorę, vidų, kolonų salę), Švėkšnos kapinėse atnaujino Pliaterių giminės mauzoliejų, antkapinius paminklus. Darbus ji finansuodavo iš savo asmeninių lėšų.

Grafienė į Švėkšną atvykdavo vasaromis, ap-sistodavo vilos „Genowefa“ antrajame aukšte jos gyvenimui įrengtuose kambariuose. Lietuvoje ji rū-pindavosi ne tik paveldėtų sodybų reikalais, bet ir bendraudavo su miestelio bendruomene, kartu su jos nariais organizuodavo įvairius renginius, labda-ros akcijas, remdavo Švėkšnoje ir kitur organizuo-jamus kultūros renginius. Tuo laikotarpiu ji buvo aktyvi Emilijos Pliaterytės atminimo draugijos narė (šios draugijos kultūriniai renginiai tada vykdavo viloje „Genowefa“). Už nuopelnus Švėkšnos mies-teliui L. F. Pliaterienei buvo apdovanota svarbiausiu Švėkšnos prizu – Šv. Jokūbo statulėle.

### Švėkšnos dvaro likimas po grafienės Laimės Felicijos Broel Pliaterienės mirties

2015 m. grafienei Laimei Felicijai Broel Piate-rienei mirus, dvaras atiteko jos sesers dviems du-kroms. Jos tada dar neturėjo plano, kaip šią dvaro sodybą išlaikyti, ją priežiūrėti, įrengti pastato šil-dymo sistemą ir vykdyti kitus brangiai kainuojan-čius sodybos atnaujinimo ir priežiūros darbus, tad dvarą išnuomojo dar grafienei būnant gyvai už šios vilos restauravimą, priežiūrą buvusiam atsakingam Kęstučiui Paulauskui. Jis – vietinis, šią sodybą dar

vaikystėje pamėgęs, daug metų skyręs jos atnaujinimui, rūpinasi jos tvarkymu ir dabar, tam skiria daug laiko ir lėšų. Kad pragyventų, sodyboje jis pradėjo teikti paslaugas. Atvykstantys į dvarą turi galimybę ne tik pasivaikščioti po parką, bet ir pasivažinėti karieta, susipažinti su vilos interjerais. „Genowefos“ patalpos nuomojamos. Dabartiniai dvaro valdytojai kviečia joje rengti asmenines bei vestuvių fotosesijas, iškilmingas santuokų ceremonijas. Čia vyksta ir konferencijos, kultūriniai renginiai, įvairios šventės (gimtadieniai, krikštynos, išleistuvės, vestuvės, jubiliejai), furšetai ir kt.). Viloje taip pat teikiamos maitinimo ir nakvynės paslaugos (antrajame aukšte, kur anksčiau gyvendavo grafienė L. F. Broel Pliaterienė, yra įrengti miegamieji). Išsamiau apie tai dabartiniai vilos valdytojai informaciją pateikia interneto svetainėje adresu <https://www.villagenowefa.lt/>.

„Genowefos“ vilos interjeras – puošnus, sukurtas pagal ano meto Sankt Peterburge, kuriame grafai Pliateriai lankydavosi, madas. Patalpos papuoštos gipso lipdiniais ir tapyba. Seniau visi lipdiniai buvo paaukuoti. Itin puošni pirmajame aukšte esanti pagrindinė pobūvių salė. Čia – keturios marmuro imitacijų kolonos. Sijas tarp jų ir palubės frizą puošia 30 nedidelių skulptūrinių moterų galvučių. Lubų centre – pastelinėmis spalvomis nutapyta dangumi skriejančios antikinės deivės Floros figūra. Šoniniuose plafonuose pavaizduoti skraidantys amūrai, kurie žaidžia su balandžiais, barsto gėles ir tiesia girliandas.

Viloje įrengtas nedidelis muziejus, kuriame daug vertingų unikalių eksponatų, grafų Pliaterių portretų. K. Paulauskas čia atvykusiems gali valandų valandas pasakoti apie grafų Pliaterių giminę ir jų nuopelnus Švėkšnai bei visam žemaičių kraštui.

Dvaro sodyboje kartu su vila „Genowefa“ yra išlikę ir keletas ūkinės paskirties pastatų – arklidės, svirnas, kalvė.

### Švėkšnos dvaro parkas

Grafo Adomo Alfredo Broel Pliaterio (1836–1909) valdymo laikotarpiu Švėkšnos dvaro sodyba įgavo dabartinę kompoziciją. Vilą „Genowefa“ supa tarp bažnyčios ir Švėkšnalės upelio XIX a. pab. Europoje paplitusių mišrių parkų pavyzdžiu įkurtas parkas, kuris dabar užima 9,5 ha plotą. Į jį patenkama pro baltus neorenesansinius vartus. Šalia jų – dvaro sodybą su miesteliu jungiantis unikalus mūrinis dviejų arkų tiltas. Juo iš dvaro sodybos pa-



Restauruotos Švėkšnos dvaro vilos „Genowefa“ pirmojo aukšto pobūvių salės fragmentas. 2024 m. vasara. Fotografas Bonifacas Vengalis

siekiamas išskirtinio grožio neogotikinio stiliaus Švėkšnos bažnyčios šventorius. Bažnyčia pastatyta 1905 m. pagal Lietuvoje ir Latvijoje dirbusio, bažnyčias ir kitus statinius projektavusio suomių architekto Karlo Eduardo Strandmano (1867–1946) projektą. Jos atsiradimas tiesiogiai susijęs su tuo metu Švėkšnos ir Vilkėno dvarus valdžiusiais grafais Pliateriais. Jie šios bažnyčios statybai skyrė 50 000 rublių, nemokamai – visą statybinę miško medžiagą bei jų plytinėse išdegtas statybai reikalingas plytas ir čerpes.

Nuo parko vartų eina tiesus, net 12 metrų pločio takas-alėja, vedantis link vilos „Genowefa“ – iki centrinės ansamblio dalies (parterio).

Parko tvenkinio saloje – dailininko Vincento Jakševičiaus (1873–1936) sukurta senovės romėnų medžioklės deivės Dianos skulptūra. Parko parkraštyje – senasis vandens malūnas ir keletas ūkinijų pastatų. Parką puošia atkurtas Saulės laikrodis, Šv. Marijos skulptūra, „Laisvės angelas“, paminklas paskendusiam grafienei Genowefos šuneliui, vaza ant pjedestalo, apvali apžvalgos aikštelė su baliustrada, laiptai su vazomis, romantiški liepteliai.

Parke, į pietvakarius nuo vilos „Genowefa“, auga Lietuvoje itin retas reliktinis Kinijos ir Japonijos dviskiautis ginkmedis (*Ginkgo biloba L.*). Jis yra apie 18 m aukščio ir 70 cm skersmens (didesnio už jį šios rūšies medžio Lietuvoje nežinoma).

*Parengė Danguolė Želvytė*

**MRF**  
MEDIJŲ RĒMINO FONDAS